

УЛС ТӨРД ИРГЭД ОРОЛЦОХ, ҮЛ ОРОЛЦОХ УЧИР

С.БАЗАРПҮРЭВ

*Профессор, МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,
Улс төр судлалын тэнхим*

Түлхүүр үг: улс төрийн оролцоо, сонгууль, улс төрийн үл оролцоо, абсентизм.

Abstract: Участие граждан в политике является неотъемлемым атрибутом современного общества. Оно дает людям возможность быть субъектами политики, влиять на решения важнейших общественных проблем и определять условия своего существования. Политическое участия представляет собой разновидность политической деятельности. Политическое участия-это деятельность граждан с целью влияния на принятие политических решений и их осуществление.

Иргэд улс төрд идэвхтэй оролцох нь нийгэмд тустай, улс төрийн соёл, зан үйл төлөвшихөд ач холбогдолтой хэмээн үзэх байр суурийг зарим нэг судлаачид хүлээн зөвшөөрдөг гэдгийг тэмдэглэх нь зүйтэй болов уу. Улс төрийн системийн үйл ажиллагаа, улс төрийн институтийн төлөвшил, улс төрийн шийдвэр боловсруулах үйл явцад иргэд нөлөөлөхийг улс төрийн оролцоо гэсэн ойлголтоор илэрхийлдэг.

Аль болох иргэдийг гэгээрүүлэн сэнхрүүлж улс төрийн шийдвэр гаргах процесст оролцуулах үйлсийг хэрэгжүүлэхэд улс төр судлаачид тодорхой хувь нэмэр оруулах учиртай болдог тул иргэдийн улс төрийн оролцоог шинжлэн судлах асуудал улс төрийн шинжлэх ухааны гол судлагдахуун болсоор ирсэн билээ. Гэвч огт судлахгүй байх эсхүл түүнд хайнга хандах байдал улс төр судлалд байгаа нь манай оронд улс төрийн абсентизм бүрэлдэх тодорхой нөхцөл болж байна.

Рационал сонголтын онол, улс төрийн оролцооны сэдлийг тайлбарлах онол, улс төрийн оролцоонд нөлөөлөх нийгмийн хүчин зүйлийн талаарх онол зэрэг нь иргэдийн улс төрийн оролцооны утга учирт тайлбар хийх оролдлогыг хийсэн байдаг.

Иргэд нь улс төрийн оролцооны гол субъект болдог. Өнөөдөр Монгол улсын иргэн сонголт хийх мөн хийхгүй байх бүрэн эрхтэй. Өөрийн зорилгоо хэрэгжүүлэхийн тулд идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж, сонирхлоо бүрэн гүйцэлдүүлэхийн төлөө хүч чармайлт гарган үр дүнд хүрэх нөхцөл манай нийгэмд бүрэлдсэн гэж үзэж болно. Иргэдийн дийлэнх нь улс төрд оролцох сонирхол нь тодорхой өөртөө хонжоо гаргах зорилгод захируулсан байдаг. Улс төрөөс дайжих нь мөн үүнтэй холбоотой. Улс төрийн шийдвэр гаргагч нь иргэдийн ашиг сонирхолд нийцэхгүй үйл ажиллагаа явуулах нь тодорхой болсон тохиолдолд хүмүүс улс төрөөс хөндийрч, оролцохоо больдог нь дэлхий олон улс гүрэнд түгээмэл түгсэн үзэгдэл юм.

Улс төрд оролцох олон янзын сэдэл байдгийг судлаачид нягтлан тодруулсан байна. Нийгэмд албан ёсоор ноёрхож буй үзэл суртлыг хүлээн зөвшөөрч, дэмжин улс төрийн амьдралд оролцох явдал нь хувь хүний улс төрийн үнэт зүйлс, нийгмийн улс төрийн үнэт зүйлстэй адилсах боломжийг хангадаг.

Хүний улс төрийн үнэлэмжийг үл ойшоож, улс төрийн системийн тулгасан дэг журмаар иргэдийн улс төрийн зан үйлийг зохицуулах хэм хэмжээгээр тодорхойлогдож байдаг сэдэл гэж байна. Засаглагчийг хүлээн зөвшөөрч түүнд захирагдсан зан үйлдэл юм.

Нийгэм, улс төрийн системд иргэн тодорхой нийгмийн үүрэг хүлээсэн байдаг. Нийгэмд ямар байр суурь эзэлж байгаа, өөрийн үнэлэмж зэргээс хүний улс төрийн зан үйл, оролцоо тодорхойлогдож байна. Хүмүүсийн нийгмийн байдал хэр доогуур байна төдий чинээ төр засагтай тэрсэлж байдаг үзэгдэл олон оронд илэрсэн.

Улс төрийн үйл явцад иргэд оролцоход нөлөөлж байдаг нийгмийн шинжтэй хүчин зүйлс бий. Институтжих үйл явц, нийгэм-эдийн засгийн тэгш байдлын төвшин, нийгмийн хөгжлийн эх сурвалж, нөөц, тогтвортой байдал зэрэг нь улс төрийн оролцоонд шууд ба дам нөлөөлдөг.

Нийгмийн амьдрал, мөн улс төрд оролцооноор иргэн хүн төлөвшиж, нийгмийн харилцаанд оролцон өөртөө ашиг гаргах боломж бүрддэг. Иргэн улс төрд оролцоход урьдчилсан нөхцөл шаардлагатай юм. Юуны өмнө улс төр сонирхох мөн улс төрийн үйл явц, үзэгдлийн талаар мэдээлэлтэй байх. Улс төрийн талаар мэдлэггүй, сонирхдоггүй хүмүүс нь улс төрийн бай-тоглоом болж байдаг төдийгүй, иргэд үл оролцсон улс төрийн шийдвэрийн хохирогч болдог. Иргэд өөрсдийн эрх ашигт нийцсэн төр засгийн зүгээс шийдвэр гаргах үйл явцад оролцохгүй тохиолдолд түүний өмнөөс эсхүл төлөөлөөд улс төрийн шийдвэрт нөлөөлөх гэсэн сонирхолтой “эрхэмүүд” төрдөг. Төлөөлөх гэдэг нь хуурмаг зүйл.

Улс төрийн үйл явцад иргэдийн тодорхой хэсэг нь оролцох гэсэн идэвхи ямагт байсан бөгөөд улс төрийн ямар ажиллагаа гэдгээсээ хамааран түүнд оролцох сонирхол харилцан адилгүй юм. Үүнтэй уялдан улс төрийн оролцоог тодорхойлох оролдлого барууны улс төр судлалд ХХ зууны 70 оны үеэс эхэлсэн.

Америкийн эрдэмтэд улс төрийн оролцоог тодорхойлох санаачлага гаргасан байдаг. Sidney Verba 1963 онд бичсэн “The Civic Culture” бүтээлдээ улс төрийн оролцооны асуудлыг хөндөж тавьсан байна. Төрийн удирдлагыг сонгож түүний үйл ажиллагаанд шууд болон дам нөлөөлөх зорилго бүхий хувь иргэний үйлдэл хэмээн улс төрийн оролцоог тодорхойлсон.

Орчин үеийн улс төр судлалын эх сурвалжид улс төр, удирдлагад оролцох нь хувь хүний хийх ёстой мэргэжлийн үйл ажиллагаа биш гэж тэмдэглэсэн байна.

Английн эрдэмтэн Geraint Pegg, америкийн судлаач Georgia Mazeri, австралийн Neil Day нар төрийн бодлогыг боловсруулан, батлан хэрэгжүүлэх үйл явцад иргэд оролцохыг улс төрийн оролцоо гэж санал нэгтэй үзсэн.

Нийгмийн баялаг ба нийгмийн үнэт зүйлсийг хуваарилах явцад нөлөөлөх үйл ажиллагааг улс төрийн оролцоо хэмээн америкийн улс төр судлаач Стивен Розенстоун, Жон Марк Хансен нар тодорхойлсон байдаг. Нийтээрээ харилцан ойлголцолд хүрэх үйл ажиллагааг улс төрийн оролцоо гэж америкийн судлаач Нейтан Теск үзсэн ажээ.

Дээрх судлаачид иргэдийн улс төрийн идэвхийг өргөн хүрээтэй тодорхойлжээ.

Үүний зэрэгцээ юунд чиглэсэнээр нь улс төрд оролцох үйлдлийг ангилах хандлага байна.

Засгийн газар, төрийн удирдлага руу чиглэсэн үйл ажиллагаа нь иргэдийн улс төрийн оролцоо болно гэж Л.Милбрат үзжээ.

Иргэн өөрийн нийгэм, эдийн засгийн эрх ашигт нийцсэн үйлдэл хийхийг засгийн газраас шаардаж тодорхой ажлын үр дүнг нэхэн улс төрийн идэвхи гаргадаг.

Б.Эпштейн зэрэг нь нийгэм-улс төрийн үнэт зүйлсийг өөрчлөх чиглэлтэй үйл ажиллагааны нэгээхэн хэсэг хэмээн иргэдийн улс төрийн оролцоог тодорхойлон уг үйл явцын үр дүнд төрийн түшмэлд нөлөөлөх таатай нийгэм улс төрийн үнэт зүйлс бүхий уур амьсгал зайлшгүй бий болдог гэжээ.

Иргэд улс төрд оролцоноор нийгэмд олон янзын ажил амжуулдаг байна. Бүлгийн болон хувь хүний сонирхлыг хамгаалах зэрэг тодорхой зорилгийг хэрэгжүүлэх хэрэгсэл болохын зэрэгцээ төрийн хүнд суртал, авторитар хандлагыг зогсоох үр дүнтэй арга барил болдог гэж Г.Перри үзсэн байна.

Хүний нийгэм, улс төрийн чадварыг хөгжүүлэхэд улс төрийн оролцоо нэн чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Мөн иргэнд улс төр, ёс суртахууны боловсрол олгоход улс төрд оролцох хувь хүний идэвхи зайлшгүй хэрэгтэйг Г.Перри онцлон тэмдэглэсэн байдаг. Уг үзлийн хүрээнд иргэн хүн боловсролоор дамжуулан хариуцлага хүлээх ухамсар, сэтгэл төлөвшинө гэжээ. Хариуцлага нь “ажиллаж” байж л хөгжинө.

Элит-ардчиллын улс төрийн номлол боловсруулагчид улс төрийн шийдвэр гаргах үйл явцад иргэдийг өргөн хүрээтэй оролцуулах шаардлагагүй гэсэн байдаг. Сонгуульд санал өгөх төдий иргэдийг улс төрд оролцуулсанаар төлөөний ардчиллын системийн үр бүтээлтэй үйл ажиллагааг хангана гэж үзжээ.

Коммуникац болон боловсрол дээр тулгуурлан улс төрд иргэдийг оролцох бодит системийг бүтээх хэрэгтэйг тэмдэглэсэн тайлбарыг П.Бахрах, К.Пейтман, Б.Барбер нар хийсэн байдаг.

Улс төрийн лидерийг иргэдийн хяналтанд байлгах хэрэгсэл мэтээр улс төрийн оролцоог Р.Даль тайлбарлаж байв. Р.Даль 1971 онд бичсэн “Polyarchy: Participation and Opposition” бүтээлдээ улс төрийн оролцооны үр дүнд засгийн газар өөрийн иргэдийн эрэлт хэрэгцээг байнга мэдэрч хандах нь ардчиллын тулгуур ач холбогдолтой эх болсон үндэс гэж тэмдэглэсэн байна. Улс төрийн оролцоог хангахын тулд ардчиллын институцсэн баталгаа болох эрх (албан тушаалтныг сонгох эрх, сонгогдох эрх, сонгогчдын саналын төлөө тэмцэх эрх), эрх чөлөөн (үзэл бодлоо илэрхийлэх, улс төрийн байгууллагын эрх чөлөө, мэдээллийн альтернатив эх сурвалжтай байх боломж) дээр тулгуурлах хэрэгтэйг Р.Даль сануулсан байна.

Р.Даль 1961 онд бичсэн “Who Governs? Democracy and Power in an American City” номондоо улс төрийн оролцооны идэвхийг хэмжих оролдлого хийж, улс төрийн оролцооны үндсэн аргыг тодорхойлсон байдаг. Юуны өмнө сонгуульд оролцож, санал өгөх. Улс төрийн кампант ажиллагаанд хамрагдах. Мөн орон нутгийн үйл ажиллагаанд оролцох. Америкийн улс төр судлаач Л.Милбрат улс төрийн идэвхийн төвшинг нэг хэмжүүрээр тодорхойлох хандлага дээр тулгуурлан хүмүүсийг улс төрд хамрагдах шатлалыг санал болгож, түүнд тохирсон иргэдийн гүйцэтгэж байдаг үүргийг ангилсан байдаг. Хүн амын гуравны хоёрыг хамардаг апат-идэвхгүй хэсэг байдаг. 60 хувь нь “ажиглагчид” (сонгуульд санал өгөгчдийг оролцуулаад). “Гладиатор” буюу улс төрд идэвхтэй оролцогсод 1-7 хувь байдаг.

Л.Милбратын дэвшүүлсэн улс төрийн оролцооны бүтцийн концепц нь судлаачдийн дунд хүлээн зөвшөөрөгдсөн, нэр хүндтэй онолын баримтлал байв.

С.Верба, Н.Най, Ж.Ким зэрэг эрдэмтэд “Participation in America” (1972) бүтээл туурвиж, 1970 оны эхээр улс төрийн оролцооны бүтцийн талаарх мэдлэгийн санд шинэ уур амьсгал оруулсан билээ. Судалгааны үр дүнд дээрх эрдэмтэд улс төрийн оролцоог шинжлэх нэг хэмжүүрт хандлагыг олон хэмжүүрт хандлагаар солих шаардлагатай гэсэн дүгнэлтэнд хүрсэн байна. Улмаар 1978 онд улс төрийн оролцоог хэмжих шалгуур үзүүлэлтийг санал болгосон байдаг. Улс төрийн лидерт нөлөөлөх иргэдийн улс төрийн үйлдэл нь шахалт үзүүлэх, мэдээлэл дамжуулах аргаар хийгддэг. Засгийн газрын тогтоол, шийдвэр нийгэмд нөлөөлөх хэмжээний бодит үр дүн нь оролцооны цар хүрээг тодорхойлдог байна. Хүмүүсийн ашиг хонжоо гаргах сонирхлоос үүдэн гарах мөргөлдөөн, зөрчлөөс улс төрд оролцох иргэдийн тоо хамаардаг. Тодорхой үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх зорилгоор бусадтай хамтрах ажиллах төвшинөөс болж иргэдийн улс төрд оролцох идэвхи шалтгаалдаг байна. Улс төрд оролцогчийн зүгээс хэр хэмжээний санаа санаачлага гаргаж байна гэдгээс улс төрийн оролцоог хэмжиж болно.

Дээрх хэмжүүрт тулгуурлан С.Верба улс төрд оролцох аргыг тодорхойлсон байна. Улс төрийн кампант ажилд хамрагдах, сонгуульд оролцож санал өгөх, орон нутгийн хэрэгт оролцож, нийгмийн ач холбогдолтой асуудлыг шийдвэрлэхэд төрийн албан хаагчтай иргэн холбогдож ажиллах мөн хувийн асуудлаа шийдвэрлэхийн тулд төрийн түшмэлтэй тодорхой иргэн харьцах явдал байдаг. Энэхүү аргууд дээр нэмэн улс төрийн оролцооны хоёр аргыг С.Верба, Н.Най тодорхойлсон байдаг. Судалгаанд хамрагдсан иргэдийн 22 хувь нь огт идэвхгүй буюу улс төрийн үйл явцад мэдэгдэхүйц нөлөө үзүүлэхгүй хэсэг. Идэвхтэй бүлэг ба санал асуулганд оролцсон 11 хувь нь санал өгөх, улс төрийн кампант болон орон нутгийн үйл ажилгаанд идэвхтэй оролцохоо илэрхийлсэн байдаг.

С.Хантингтон, Ж.Нельсон нар нь нийгэм-эдийн засгийн шинэчлэл улс төрийн оролцоонд хэрхэн нөлөөлж буйг судлах явцад улс төрийн оролцооны хэлбэрийг нэрлэсэн байна. Сонгуульд санал өгөх, хандив өргөх, дэмжигчдийн эгнээг өргөжүүлэх зэрэг сонгуулийн үйл ажиллагаанд оролцох гэсэн хэлбэр байдаг.

Тодорхой хүмүүсийн сонирхлыг хөндсөн шийдвэр гаргах түшмэл, улс төрийн лидертэй холбоо тогтоож нөлөөлөх, лоббидох ажил нь улс төрийн оролцооны нэг хэлбэр гэж тодорхойлсон ажээ.

Төрийн шийдвэрт нөлөөлөх нийгэмлэгт гишүүнчлэх, зохион байгуулалтанд орж ажиллах нь улс төрийн оролцооны чухал хэлбэр юм.

Тодорхой ашиг гаргах зорилгоор төрийн түшмэлд нөлөөлөх санаа бүхий хувь хүний улс төрийн идэвхи ч гэсэн улс төрийн оролцоонд хамаардаг.

Төрийн эргэлт, улс төрийн аллага, бослого, самуун зэрэг хүчирхийллийн хэрэгсэл ашиглан засгийн шийдвэрт нөлөө үзүүлэх хэлбэр нь улс төрийн оролцоо болно гэж С.Хантингтон, Ж.Нельсон нар дүгэнсэн байна.

Иргэдийн зүгээс улс төрд оролцохдоо хүч хэрэглэх аргаас бусад хэлбэр нь хүлээн зөвшөөрөгдсөн, үл зөвшөөрөгдсөн байдаг. Электоратыг “худалдаж авах”, айлган сүрдүүлэх, сонгуулийн үр дүнг засварлах зэрэг “ажлыг” мэргэжлийн бус жирийн иргэн гүйцэтгэж байгаа тохиолдолд улс төрийн оролцоо хэмээн тооцож болно гэж дээрх судлаачид үзсэн байдаг.

Тайван бослого, цуглаан, шаардлага тавих зэрэг улс төрийн оролцооны хэлбэрүүд нь дэлхийн улсуудад харилцан адилгүй хүлээн зөвшөөрөгдөж байдаг. 1987 онд бичсэн “Gender differences in political participation” бүтээлдээ Кэрл Крист улс төрийн оролцооны таван хэлбэрийг тодорхойлсон байна. Эхний гурван хэлбэр нь С.Вербагийн дэвшүүлсэн хэлбэртэй утга нэг ажээ. Сонгуулийн үйл ажиллагаа, орон нутгийн нийгэмлэгт ажиллах, улс төрийн болон хувийн асуудлаар төрийн түшээдтэй холбогдон хамтран ажиллах зэрэг үйлдлүүд ордог.

Үлдсэн хоёр хэлбэрт үйл ажиллагаа ордог. Нэгд, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр дамжуулан улс төрийг ажиглах. Нэр дэвшигч эсхүл намын эрх ашигт нийцсэн зорилго чиглэлтэй итгэл үнэмшлийг бий болгох хэлэлцүүлгийг олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийг ашиглан хийх жишээтэй. Хоёрт, улс төрийн оролцоо нь итгээд хэлбэртэй байдаг хэмээн тодорхойлон түүнд хоёр төрлийн үйл ажиллагааг багтаасан байдаг. Нэгд, шаардлага тавих, жагсаал цуглаан хийх, иргэний хөдөлгөө зэрэг “энгийн” хэлбэр ордог. Хоёрт, хууль бус бослого гаргах, хүч хэрэглэснээс үүссэн зөрчил, мөргөлдөөн үүсгэх, хувьсгалт хөдөлгөөнд оролцох иргэний үүргээ үл хэрэгжүүлэх гэх мэт түрэмгий шинжтэй үйлдэл байдаг гэж Кэрл Крист тэмдгэлсэн байна.

Улс төрийн оролцоог судлах явцад сонгууль судлал чухал ч улс төрд хэсэгчлэн оролцох хэлбэрийг шинжлэх нь бас л ач холбогдолтойг Перри онцлон тэмдэглээд тун бага судлагдсан гэдгийг анхааруулсан байдаг. Хотын даргад агаар бохирдолтын талаар гомдол гаргаж үр дүнд хүрэх нь хотын иргэдийн эрх ашигт парламентын сонгуулийн үр дүнгээс илүү нийцнэ гэжээ.

Улс төрийн оролцооны уламжлалт хэлбэрээс гадна улс төрд оролцох “шинэ хэлбэрийн” чиг хандлага давамгайлах болсныг тэмдэглэсэн байна. Тухайн оролцоо нь хэрэгжих бодит боломжтой гэдэг нь тодорхой болоод байна.

Орон нутгийн сайн дурын нэгдэлд иргэд хамрагдан орон нутгийн засаглалтай янз бүрийн харилцаанд орж байдаг. Зарим тохиолдолд дээрх хоёр субъект нь хоорондоо тэмцэлдэж байдаг. Мөн хамтран ажиллах тохиолдол ч гардаг. Нутгийн засаглагч шийдвэр гаргах эрхээ хуваалцаж, өөрт байгаа нөөц хэрэгслээ ашиглуулж хүн амын тодорхой хэсгийн сонирхолд нийцсэн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг байна.

Перри болон түүний хамтрагчид Их Британ дахь улс төрийн оролцооны олон төрлийг шинжлэн хорь гаруй янзын үйл ажиллагааг тодорхойлон тогтоосон. Оролцооны арга хэлбэрээр нь адилтган нэгтгэж, санал өгөх, намын үйл ажиллагаа, хамтын нэгдэлд орж ажиллах, түшмэлтэй холбогдох, шууд үйлдэл, улс төрийн хүчирхийлэлд оролцох зэрэг зургаан бүлэгт хуваасан байдаг.

Орчин цагт оршин буй ихэнх улс орны иргэд нь улс төрийн үйл явцад оролцох боломж олгогдсон байдгийн нэг нь шийдвэр гаргагч төрийн засаглагч байгууллагыг сонгон шалгаруулж, бүрдүүлэх үйл ажиллагаанд оролцох явдал ч идэвхи муу байгаа төдийгүй өнөөдөр улс төрийн амьдралд оролцох иргэдийн тоо багасах чиг хандлага давамгайлах болов. Тухайн үзэгдэл нь иргэний нийгмийн бүтцийг төлөвшүүлэх, засаглалын үр ашигтай үйл ажиллагаанд нэмэр багатай учир абсентизмын асуудал нь улс төр судлаачид төдийгүй социумын олон субъектын сонирхлыг татаж түүнтэй “тэмцэх” арга хэрэгслийг хайх болжээ.

Манай оронд санал өгөхөөс санаатай зайлсхийх, сонгуульд оролцохгүй байх нь сонгуулийн явцад тогтмол тохиолдох, өргөн тархсан үзэгдэл болоод байна. Үүнийг Монгол улсын ерөнхийлөгчийн сонгуулийн түүх гэрчилж байна. 1993 онд электоратын 92,7 хувь, 1997 онд 85,6 хувь, 2001 онд 82,9 хувь, 2005 онд 75 хувь, 2009 онд 73,6 хувь, 2013 онд 66,5 хувь ерөнхийлөгчийн сонгуульд санал өгсөн байдаг. Монгол Улсын Их Хуралын сонгууль ч гэсэн санал өгөгчдийн тоо буурсан үзүүлэлттэй байна. 1992 онд электоратын 95,6 хувь, 1996 онд 88,4 хувь, 2000 онд 82,4 хувь, 2004 онд 81,8 хувь, 2008 онд 76,5 хувь, 2012 онд 65,2 хувь нь сонгуульд нэр дэвшигчид саналаа өгчээ. Орон нутгийн сонгууль ч ийм үзүүлэлттэй байна.

Ямар нэгэн шалтгаанаар сонгуульд үл оролцох хүмүүсийн тоо ихсэх нь иргэний нийгмийн бүтэц төлөвших үйлд саад болж, сонгогдож гарч ирсэн засаглалын легитимт шинжинд эргэлзээ төрүүлэх шалтгаан болдог. Үүнийг залруулах санаа агуулан, олон оронд сонгуулийн хороо буюу сонгууль зохион байгуулагч итгээд нь толгойгоо гашилгаж, “аргаа бардаг”. Торгууль ноогдуулах эдийн засгийн аргаас гадна хууль цаазаар далайлган сүрдүүлж санал өгүүлэх ажлыг төр албадан хийдэг явдал олон оронд түгээмэл боловч үр дүн бага юм. Абсентизм нь засаглагч иргэдийн хооронд бий болсон улс төрийн зөрчлийн илрэл хэмээн ойлгож болно. Монголд сонгуульд оролцож санал өглөө хэмээн иргэдэд төрөөс ямар нэгэн урамшуулал ноогдуулдаггүй мөн санал өгсөнгүй гэж цээрлэл үзүүлдэггүй “эрх чөлөөтэй” байдаг нь сонгуулийн ирц бүрдэхэд нөлөөлдөг.

Абсентизмыг тойрсон зарим нэг асуудлыг шийдвэрлэх үйл явц нь төвөгтэй нарийн эдрээтэй юм. Санал өгөх эрхээсээ татгалзах шалтаг, шалтгаан нэн олон янзын байдаг ба улс төрийн шинжтэй ч байх нь бий.

Нийгэм дэх хамтын нэгдмэл санаа давамгайлсан тохиолдолд улс төрд, ялангуяа сонгуульд оролцох иргэдийн тоо нэмэгдэх боломжтой. Өөрийгөө бодох санаа нэмэгдэх үед амин хувийн ашиг хонжоо хайсан үйл ажиллагаа эрхлэж, улс төрийн асуудлыг шийдвэрлэх явц хойш тавигдаж байдаг.

Английн улс төрийн философич, социологич Zygmunt Bauman 2001 онд бичсэн “The Individualized Society” бүтээлдээ улс төрийн итгэл үнэмшил бүдгэрч, хамтын үйл хэрэгт сонирхол хөрсөнөөс улс төрийн оролцооны идэвхи сулардаг хэмээн дүгэнсэн. Их Британы социологич Giddens, Anthony “The Consequences of Modernity” (1990) зохиолдоо даяршил өргөжин тэлэх явцад үр ашиг нь буурсан засаглалыг хүлээн зөвшөөрөх хуучин хэлбэр мөхөж абсентистийн тоо нэмэгдэж байдаг гэжээ.

Америкийн эрдэмтэн Ronald Inglehart санал өгөх, сонгуульд оролцох зэрэг улс төрд оролцох энгийн хэлбэр нь ажил хэрэгч чанараа алдаж байгаа тул түүнийг улс төрийн оролцоог хангах илүү нарийвчлалтай системээр солих хэрэгтэй гэсэн байна. (Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества // Полис. 1997. № 4.)

Нийгэмд буй абсентизмийн төвшин улс төрийн системийн нөхцөл байдлыг болон түүнд хандах иргэдийн хандлагыг тодорхойлдог байна.

Абсентизм нь нийгэм дэх хэлэлцэгдэх төвшинд төдийгүй шийдвэрлэгдэх арга хэмжээ авах цаг нь болсон гэдгийг өнөөдөр нүүрлэсэн бодит байдал илтгэж байна. Нийгмийн амьдралд ч абсентизм өргөн тархсан үзэгдэл. Бие хүн тодорхой цагт, тодорхой газарт байгаагүй тохиолдолд тодорхой нийгмийн үүргээ гүйцэтгэж чадахгүй байхыг абсентизм гэж ерөнхийд нь үздэг.

Төр, засгийн тэргүүн, засаглагч байгууллагын гишүүнийг сонгох үйл ажиллагаанд оролцож саналаа өгөхгүй байхыг улс төрийн абсентизм гэж ойлгож болно. Гэсэн хэдий ч иргэд татвараа төлж, хууль даган мөрдөж иргэний үүргээ биелүүлж байдаг тул саналаа өгөөгүй ч улс төрд хутгалдсан хэвээр л байдаг.

Улс төрийн үйл ажиллагаанд иргэдийг албадан оролцуулж, санал өгүүлэх хууль журам хүчингүй болгосон тэр цаг үеэс Монголд улс төрийн абсентизм үүсэж, газар авч байна. Иргэн өөрийн сонирхолд нийцүүлэн улс төрийн алив нэг зан үйлдэл хийх эрхтэй болсон өнөө цагт абсентизм нь нийгэмд байдаг л нэг энгийн үзэгдэл билээ. Нөгөө талаас сонгууль, улс төрийн үйл явдлыг хүмүүс тоохгүй байгаагийн илэрхийлэл гэж үзэх үндэстэй юм.

“Зан үйлийн хазайлт” буюу үйл ажиллагааны алдагдал хэмээн абсентизмыг үздэг ба нийгмийн жигд хөгжилд саад болж улс төрийн мөргөлдөөнийг өдөөх аюултай. Улс төрийн, нийгэм-эдийн засгийн хүчин зүйлийн нөлөөгөөр сонгуулийг зориуд эсэргүүцэж байгаа зан үйл юм.

Улс төрийн системтэй зөрчилдөхгүй хэмээн сонгуульд хандах сөрөг байр сууриа ил гаргадаггүй зан үйлтэй иргэд байна. Улс оронд болж буй үйл явцтай холбогдохгүй гэж сонгуульд үл оролцдог байна.

Төр улсын тогтворжуулах хүчин зүйл мэт абсентизмыг ойлгох байр суурь байдаг. Улс төрийн системд тавих шаардлага, түүнтэй заргалдах зүйлгүй гэдгийг илэрхийлэл хэмээн ойлгож болох хандлага юм. Одоо байгаа нөхцөл байдалд иргэд сэтгэл ханамжтай байж, улс төрийн маргалдаан, сөргөлдөөнд оролцохгүй зөвхөн өөртөө ашигтай зүйлээ хийх гэсэн бодлыг абсентизм гэдэг.

Сонгуульд оролцож санал өгөхгүй байх үйл явцад нөлөөлдөг бодит болон хүнээс хамаарах хүчин зүйл байж болдог.

Сонгуулийн систем, ямар төвшиний сонгууль, улс орны эдийн засгийн хөгжил, сонгогчийн нийгмийн байдал түүний хүн амын үзүүлэлт зэрэг нь бодит хүчин зүйлд хамаардаг бол субъектив хүчин зүйлд сонгогчийн хувийн болон психологийн чанар түүний соёл, санал өгөх үеийн улс төр, нийгэм, сэтгэл санааны нөхцөл байдал ордог.

Ямар төвшиний сонгууль явагдаж байна гэдгээс санал өгөгчдийн тоо тодорхойлогддог тал бий. Орон нутгийн болон улсын их хурал, ерөнхийлөгчийн сонгуульд иргэд харилцан адилгүй оролцдог. Эдийн засгийн өсөлт бууралт нь улс төрийн идэвхид нөлөөлдөг байдал ажиглагдсан байна. Иргэдийн насны бүлгээс хамааран сонгуулийн ирц тодорхойлогддог. Нас ахих тусам иргэд сонгуульд оролцох идэвхи нэмэгддэг хандлага олон оронд төдийгүй манай оронд ч байна.

Улс төрөөс хүнийсэх, санал өгөхгүй байх шалтгаан нь хувь хүний онцлогоос их хамааралтай байдаг. Нийгэм, улс төр-эдийн засгийн бодит байдлыг өөрчлөн өгөөжтэй болгоход хувь хүний оролцоо ямар ч үүрэггүй хэмээн ойлгосон тохиолдолд иргэд хүчгүйдэх сэтгэл төрж улс төрөөс жийрхэн хөндийрөн институционал бус улс төрийн идэвхи “амь” ордог.

Хүн амын дунд улс төр, эрх зүйн соёл доогуур байх тусам иргэд улс төрийн үйл явцыг үл ойшоож, хөндийрдөг гэсэн байр суурь судлаачдын дунд бий.

Эдийн засгийн хүндрэл сунжран удаашрах нь засаглагчид итгэх хувь багасаж улмаар сонгуулийн “нэр хүнд” унадаг байна. “Түүхий” сонгуулийн хууль, сонгуулийн хорооны хангалтгүй үйл ажиллагаа зэрэг нь сонгуульд оролцох “сонирхлыг” бууруулдаг. Сонгуулийн дараа сонгуулийн хуулийг засварлан сайжруулах “хөдөлгөөн” өрөндөг ч бүтэлтэй юм тун бага болдог. Сонгуулийн хуулинд электоратын “эрх ашиг” огт тусгагддаггүй.

Сонгуулийн кампант ажлын зохион байгуулалт, нэр дэвшигчийн “цариа”, сурталчилгаанаас хамааран түүнийг дэмжиж сонгогчдын тоо тодорхойлогддог байна. Таагүй цаг агаарын нөхцөл, сонгогчдийн эрүүл мэнд муудах зэрэг санамсаргүй зүйлээс болж санал өгөх ажилгаа боломжгүй болдог тал ч бий.

Сонгуульд үл оролцох, санал өгөх хүмүүсийн тоо бага байх нь цөөн тооны иргэд засаглагчийг сонгосон болж, нийгэмд эргэлзээ төрүүлдэг. Абсентизмтэй “тэмцэл” хийж түүнийг багасгах үр дүнтэй нийгэм-улс төр, эдийн засгийн арга бүтээх учиртайг эрдэмтэд сануулж байв. Иргэдийг ялангуяа нийгмийн ядуу хэсгийг халамжлан, тусламж дэмжлэг үзүүлэх ухаалаг зохистой улс төрийн бодлого баримтлахгүйгээр абсентизм даамжирч, идэвхгүй байдал олон түмнийг хамрах аюултай. Улс орны онцлогоос хамааран улс төрд оролцох иргэдийн тоо, идэвхи тодорхойлогддог. Монголд ч гэсэн өвөрмөц хүчин зүйл олон байгааг харгалзан судалгаа хийж улс төрийн оролцооны нарийн учрыг олох ажил нээлттэй байна.

НОМ ЗҮЙ

1. Sidney Verba “The Civic Culture” 1963
2. Robert Alan Dahl “Polyarchy: Participation and Opposition” 1971
3. Robert Alan Dahl “Who Governs? Democracy and Power in an American City” 1961
4. Carol Christ “Gender differences in political participation” 1987
5. Zygmunt Bauman “The Individualized Society” 2001
6. Giddens, Anthony “The Consequences of Modernity” 1990

